

Evaluatie
Passend Onderwijs

De stem van de leerling over extra ondersteuning

Ervaringen van leerlingen in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs met extra ondersteuning

Anke de Boer, Sanne Kuijper

*M.m.v. Lidy v/d Worp en Merel Schothorst en Master-studenten
van de opleiding Orthopedagogiek van de RuG*

De stem van de leerling over extra ondersteuning

Anke de Boer, Sanne Kuijper

De Boer, A.A., Kuijper, S.J.M.

De stem van de leerling over extra ondersteuning. Ervaringen van leerlingen in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs met extra ondersteuning.

Dit is publicatie nr.15 in de reeks Evaluatie Passend Onderwijs.

ISBN: 978-94-034-0200-0

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No parts of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of the author and the publisher holding the copyrights of the published articles.

Uitgave en verspreiding:

Rijksuniversiteit Groningen

Afdeling Orthopedagogiek

Grote Rozenstraat 38

9712 TJ, Groningen

© Copyright: Rijksuniversiteit Groningen, afdeling Orthopedagogiek, 2017

Deze publicatie maakt deel uit van het door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek gefinancierde onderzoeksprogramma Evaluatie Passend Onderwijs (2014-2020).

NRO-projectnummer: 405-15-750

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Inleiding	7
1.1 Aanleiding van het onderzoek	7
1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek	8
1.3 Onderzoeksvragen	8
2. Opzet van het onderzoek	9
2.1 Deelnemers	9
2.2 Procedure van dataverzameling	9
2.3 Interviewleidraad	10
3. Resultaten: Leer- en onderwijsproblemen	13
3.1 Problemen van leerlingen	13
3.2 Wat en wie leerlingen kan helpen	14
3.3 Extra ondersteuning aan leerlingen	15
3.3.1 Ondersteuningsvormen	15
3.3.2 Ervaringen van leerlingen met extra ondersteuning	16
3.4 Ervaren effect van de extra ondersteuning	17
3.4.1 Ervaren effect op leerprestaties	17
3.4.2 Ervaren effect op sociale participatie	18
4. Resultaten: Sociale participatie problemen	19
4.1 Problemen van leerlingen	19
4.2 Wat en wie leerlingen kan helpen	20
4.3 Extra ondersteuning aan leerlingen	20
4.3.1 Ondersteuningsvormen	20
4.3.2 Ervaringen van leerlingen met extra ondersteuning	21
4.3.3 Oordeel van leerlingen over extra ondersteuning	22
4.4 Ervaren effect van de extra ondersteuning	22
4.4.1 Ervaren effect op de sociale participatie	22
4.4.2 Ervaren effect op leerprestaties	23
5. Conclusie en discussie	25
5.1 Conclusie	25
5.1.1 Leer- en onderwijsproblemen, extra ondersteuning en de ervaren effecten	25
5.1.2 Problemen in de sociale participatie, extra ondersteuning en de ervaren effecten	26
5.2 Discussie	26
6. Literatuurlijst	31

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was het centraal stellen van de stem van de leerling in het primair onderwijs (po), voorgezet onderwijs (vo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en hen te bevragen naar de ervaringen met extra ondersteuning. Leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte op het gebied van gedragsproblemen en/of sociaal-emotionele problemen of met een specifiek leerprobleem (dyslexie) zijn gevraagd naar de problemen die zij ervaren, wie en wat hen hierbij kan helpen, welke ondersteuning ze krijgen en wat het ervaren effect van de ondersteuning is (N= 13_{po}, N= 33_{vo}, N= 39_{mbo}). Er zijn interviews afgenomen bij de leerlingen, waarin twee onderdelen waren opgenomen: een deel gericht op leer- en onderwijsproblemen, een deel gericht op problemen in de sociale participatie.

Wat betreft de leer- en onderwijsproblemen wordt duidelijk dat leerlingen in het po en vo vooral problemen ervaren met taal en/of rekenen, en in het mbo zijn de problemen meer gericht op hun eigen leerstijl/aanpak, concentratie en motivatie. Volgens de leerlingen kunnen zowel de (eigen) leraar als klasgenoten het beste helpen bij de leer- en onderwijsproblemen die ze ervaren. Echter wordt duidelijk dat de ondersteuning die geboden wordt voornamelijk buiten de klas plaatsvindt, zowel individueel als groepsgewijs. Over de ondersteuning zijn de leerlingen in alle drie sectoren positief. Redenen hiervoor zijn dat leerlingen vinden dat hun eigen leerstijl/aanpak beter wordt, ze een beter gevoel over zichzelf krijgen en mbo-leerlingen vinden het vooral prettig dat ze aandacht en tijd van iemand krijgen en hun problemen kunnen bespreken. Leerlingen in alle drie sectoren ervaren een positief effect van de ondersteuning op hun leerprestaties. Daarnaast geeft het leerlingen meer motivatie voor school, en ervaren ze een positief effect op hun leerstijl en aanpak.

Wat betreft de problemen met de sociale participatie blijkt dat een deel van de leerlingen hier last van heeft. Leerlingen in het po en vo ervaren voornamelijk problemen in de acceptatie door anderen, en bij oudere leerlingen (vo en mbo) komen de problemen vooral tot uiting in relatie tot anderen: gedragsregulatie en leerkracht-leerlingrelatie. De (eigen) leraar en klasgenoten kunnen de leerlingen het beste helpen bij deze problemen. De ondersteuning die geboden wordt in verband met de problemen van leerlingen vindt vooral buiten de klas plaats en is individueel of groepsgewijs. Leerlingen zijn positief over de geboden ondersteuning: het helpt leerlingen (po) in het aanleren van een betere leerstijl/aanpak. Leerlingen in het vo en mbo vinden de ondersteuning vooral prettig omdat ze tijd en aandacht van iemand krijgen en problemen kunnen bespreken. Daar komt bij dat leerlingen van alle drie sectoren het vinden dat ze een beter gevoel over zichzelf krijgen door de ondersteuning.

Dit onderzoek is een van de eerste onderzoeken binnen passend onderwijs waarin leerlingen zelf expliciet aan het woord zijn gelaten over de ondersteuning die hen geboden wordt. Leerlingen gaven tijdens de interviews aan dat ze het prettig vinden dat er naar ze geluisterd wordt. Toch werd er ook door leerlingen aangegeven dat de ondersteuning niet altijd aansluit op hun behoeften. Het is daarom van belang dat leerlingen in de aanloop naar de extra ondersteuning, tijdens de uitvoer van de ondersteuning, en na afloop actief worden betrokken en dat hun stem hierin wordt gehoord.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Passend onderwijs is nu enkele jaren ingevoerd. Er zijn inmiddels tal van onderzoeken uitgevoerd op verschillende niveaus (denk aan samenwerkingsverbanden, scholen en klassen) en in verschillende sectoren zoals het primair onderwijs (po), voortgezet onderwijs (vo) en het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). De deelnemers van deze onderzoeken variëren van directeuren samenwerkingsverbanden tot ouders en leerlingen. Hoewel leerlingen in het zogeheten School-Klas-Leerling onderzoek zijn bevraagd middels vragenlijsten (zie Smeets, de Boer, van Loon-Dijkers, Rossen, & Ledoux, 2016), zijn leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte in het evaluatieprogramma *zelf* nog nauwelijks aan het woord gelaten over de extra ondersteuning die zij ontvangen op school. Dat er nog te weinig wordt geluisterd naar leerlingen zelf, wordt onderstreept in een evaluatierapport van de Kinderombudsman met betrekking tot passend onderwijs: er wordt te veel óver het kind gepraat, in plaats van dat er geluisterd wordt naar wat het kind zelf heeft te zeggen (Vreeburg-Van der Laan & Wiersma, 2015).

Het belang om te luisteren naar kinderen wordt onderstreept uit het Verdrag voor de Rechten van het Kind (zie artikel 12, Verenigde Naties, 1989). Hierin wordt vermeld dat kinderen het recht hebben om gehoord te worden en inspraak te hebben wanneer het zaken betreft die hen primair aangaan, zoals de keuzes die gemaakt worden omtrent de ondersteuning die hen in het onderwijs geboden wordt. Recentelijk komt er in onderzoek steeds meer aandacht voor het betrekken van, en luisteren naar leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte in het onderwijs (zie het Special Issue van het International Journal of Inclusive Education, vol. 21, nummer 3). Deze trend is ook te zien in Nederland, denk bijvoorbeeld aan de manier waarop de Onderwijsinspectie leerlingen actief heeft betrokken in hun laatste jaarrapport (Inspectie van Onderwijs, 2017).

Met passend onderwijs wordt nagestreefd om tegemoet te komen aan de ondersteuningsbehoefte van leerlingen waarbij onder andere goede leeruitkomsten en een positieve sociaal-emotionele ontwikkeling als uitkomstmaten zijn geformuleerd (NRO, 2014). Recent onderzoek laat zien dat deze uitkomsten nog niet behaald lijken te zijn. Smeets et al. (2016) toonden aan dat leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte in het po en vo significant lagere leerprestaties hebben dan leerlingen zonder extra ondersteuningsbehoefte. Uit ditzelfde onderzoek bleek dat ook het welbevinden met klasgenoten significant lager is voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte dan voor leerlingen zonder extra ondersteuningsbehoefte. Daarnaast is er in landelijk, en internationaal onderzoek veelvuldig vastgesteld dat leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte meer moeilijkheden ervaren in de sociale participatie (acceptatie, vriendschappen, interacties en zelf-perceptie, zie Koster, Pijl, Nakken, & van Houten, 2009) dan hun leeftijdsgenoten zonder extra ondersteuningsbehoefte (De Boer & Pijl, 2016; Chamberlain et al., 2007; Guralnick, Neville, Hammond & Connor, 2007; Pijl, Frostad & Flem, 2008; Koster, Pijl, Nakken en Van Houten, 2010; Wolters, Knoors, Verhoeven, & Cillessen, 2012).

De ondersteuning aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte op het gebied van leerproblemen en sociale participatie en/of gedragsproblemen kan doorgaans binnen en buiten de klas worden gegeven, en vindt individueel of groepsgewijs plaats. Daarnaast krijgen leerlingen met specifieke leerproblemen (zoals dyslexie) vaak ondersteuning door extra faciliteiten zoals extra tijd, laptop en/of software gebruik (zie Jansen, 2017). Van individuele ondersteuning in de klas is bekend dat het de sociale participatie negatief kan beïnvloeden (zie Wendelborg & Tøssebro, 2011; de Boer, Post, Pijl, & Minnaert, 2013). Van de overige ondersteuningsvormen is het nauwelijks bekend wat de effecten zijn.

1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek

Hoewel de nodige gegevens beschikbaar zijn over hoe leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte presteren in het reguliere onderwijs, is er nauwelijks iets bekend over de ervaringen van leerlingen zelf met de extra ondersteuning die zij krijgen op school. Dit onderzoek wil daarin voorzien en luisteren naar de stem van de leerling in het po, vo en mbo wat betreft de extra ondersteuning die zij krijgen. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de problemen die zij ervaren in het onderwijs en hoe hier volgens hen mee om kan worden gegaan, de ervaringen met extra ondersteuning van en het effect dat de ondersteuning volgens leerlingen heeft op de leerprestaties en de sociale participatie. Het betreft een praktijkgericht onderzoek dat een van de deelonderzoeken is binnen het landelijke evaluatieprogramma Passend Onderwijs en is uitgevoerd door medewerkers van de afdeling Orthopedagogiek van de Rijksuniversiteit Groningen. Het evaluatieprogramma Passend Onderwijs wordt uitgevoerd in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).¹

1.3 Onderzoeksvragen

Voor dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- 1a. *Welke problemen ervaren leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte in het po, vo en mbo op het gebied van leren en onderwijs, en hun sociale participatie?*
- 1b. *Hoe en door wie kunnen leerlingen geholpen worden met de problemen die zij ervaren?*
- 2a. *Welke ondersteuning wordt leerlingen met de extra ondersteuning geboden voor een leer- of onderwijsprobleem en/of problemen op het gebied van de sociale participatie?*
- 2b. *Welke ervaringen hebben leerlingen met de ondersteuning die zij ontvangen op school?*
3. *Wat is het ervaren effect van de ondersteuning op hun leerprestaties en de sociale participatie?*

¹ Zie www.evaluatiepassendonderwijs.nl voor meer informatie over het algehele onderzoek.

2. Opzet van het onderzoek

2.1 Deelnemers

Aan dit onderzoek hebben leerlingen uit drie onderwijssectoren deelgenomen: leerlingen uit groep 6, 7 of 8 van het reguliere primair onderwijs (po), leerlingen van het voortgezet onderwijs (vmbo), leerlingen uit klas 1 of 2 van het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Leerlingen moesten aan het volgende criterium voldoen:

- Voor de leerling is een ontwikkelingsperspectief (opp) of onderwijsovereenkomst (ook) opgesteld vanwege problemen op het gebied van de sociaal- emotionele ontwikkeling of gedragsproblemen waarvoor hij/zij extra ondersteuning krijgt².

Voor het vmbo en het mbo was daarnaast nog een ander criterium waarop leerlingen zijn geselecteerd:

- Bij de leerling is sprake van (gediagnosticeerd) dyslexie waarvoor hij/zij ondersteuning krijgt in de vorm van extra faciliteiten en/of begeleiding van een dyslexiespecialist.

De keus om te komen tot deze twee groepen is gemaakt in overleg met de deelnemende vo-scholen en mbo-instellingen, omdat dit volgens hen de grootste groep leerlingen betreft die extra ondersteuning ontvangen. Op basis van deze criteria zijn in totaal 85 leerlingen geselecteerd door begeleiders van de school (intern begeleider, zorgcoördinator, begeleider passend onderwijs). De verdeling over de drie sectoren is als volgt: $N= 13_{po}$, $N= 33_{vo}$, $N= 39_{mbo}$. Omdat er geen leerlingen met dyslexie in het po zijn meegenomen, verschilt het uiteindelijke aantal mede met die reden. De leerlingen zijn afkomstig van verschillende scholen voor po en vo, en van twee mbo-instellingen gelegen in het noorden en midden/zuiden van Nederland.

Tijdens de selectie, en soms zelfs tijdens de interviews, werd duidelijk dat de meesten leerlingen een combinatie van bovenstaande problemen hadden. Bij een enkeling bleek slechts sprake van alleen dyslexie te zijn. Omdat deze groep leerlingen klein was, worden de resultaten van leerlingen met dyslexie niet apart besproken.

2.2 Procedure van dataverzameling

Het onderzoek is kwalitatief van aard, omdat het in de vraagstelling gaat om de zienswijze en de ervaringen van leerlingen. De aangewezen methode om informatie te verkrijgen

² Een ontwikkelingsperspectief (opp) wordt opgesteld voor alle leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs, het praktijkonderwijs en het speciaal basisonderwijs, en leerlingen in het regulier (voortgezet/basis) onderwijs die extra ondersteuning krijgen. Naast achtergrondinformatie over de leerling, staat hierin beschreven welke ondersteuning er wordt geboden en naar welke doelen er wordt gestreefd. Voor leerlingen in het mbo wordt dit opgenomen in de bijlage bij de onderwijsovereenkomst (ook).

over opinies, gevoelens, gedachtes en kennis van de participant, is het afnemen van interviews (Baarda et al., 2013). Daarom is er gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksoptzet met semigestructureerde interviews die één-op-één zijn afgenomen. Op een enkele uitzondering na zijn de interviews afgenomen op de school van de leerling. De afnameduur varieerde van 25 tot 45 minuten.

De leerlingen zijn via de eigen begeleiders (zoals intern begeleider) op school gevraagd om mee te doen aan het onderzoek. Vanuit de afdeling Orthopedagogiek van de Rijksuniversiteit Groningen is het benodigde materiaal aangeleverd, zoals een informatiebrief en flyer voor de leerlingen en ouders/verzorgers en tevens een toestemmingsbrief. Van de leerlingen in het po en vo is actieve toestemming gevraagd aan de ouders, en de leerlingen in het mbo hebben zelf actieve toestemming gegeven. Zodra er toestemming was gegeven, zijn er met de desbetreffende school/instelling afspraken gemaakt over de afname van het interview. De interviews zijn afgenomen door studenten van de opleiding Orthopedagogiek van de Rijksuniversiteit Groningen en door de auteurs van dit rapport.

2.3 Interviewleidraad

Om een gelijke interviewafname van verschillende interviewers te kunnen waarborgen is er een interviewleidraad opgesteld. Voorafgaand hebben alle interviewers hier uitleg over ontvangen van de tweede auteur. Er is gekozen om leerlingen te vragen naar hun de ervaringen met leer- en onderwijsproblemen. Naast specifieke leerproblemen als dyslexie gaat het hier om ervaringen met leren (bijv. rekenen), maar ook om problemen met motivatie, en leerstijl/aanpak. Daarnaast is ervoor gekozen om leerlingen te bevragen naar hun ervaringen met problemen in de sociale participatie. Dit omdat eerder onderzoek heeft uitgewezen dat een grote groep leerlingen (vooral met sociaal-emotionele en/of gedragsproblemen) hier moeilijkheden in ervaren op school. In navolging op Koster et al. (2009) is bij het thema sociale participatie naar vier thema's gevraagd: acceptatie door klasgenoten, vriendschappen, contact met klasgenoten en zelf-perceptie.

Het interview bestaat uit twee delen: 1) ervaringen met leer- en onderwijsproblemen en de ondersteuning die hieromtrent geboden wordt, 2) ervaringen met problemen in de sociale participatie en de ondersteuning die hieromtrent geboden wordt.

Beide onderdelen zijn geïntroduceerd met een tekening die een fictieve situatie uitbeeldt. Naar aanleiding van de tekening wordt de fictieve situatie besproken en wordt er in gegaan op het omgaan met het probleem afgebeeld op de tekening (leerprobleem of probleem in sociale acceptatie/gedrag). Na het bespreken van de fictieve situatie wordt de leerling gevraagd of hij/zij zelf wel eens een vergelijkbare situatie heeft meegemaakt en worden de verschillende thema's van het interview besproken. De opbouw en thema's zijn voor deel 1 en deel 2 hetzelfde. Afhankelijk van de extra ondersteuningsbehoefte van de leerling is enkel één deel bevraagd, of beide delen (immers: niet elke leerling met een leerprobleem heeft ook problemen in de sociale participatie en vice versa). In Tabel 2-1 is een samenvatting van de opbouw van de interviewleidraad te vinden.

Tabel 2-1 Samenvatting van de opbouw van het interviewleidraad

Deel 1: Leer- en onderwijsprobleem
Leer- en onderwijsprobleem Ervaren problemen Gevolgen van problemen Strategie om probleem op te lossen Actor die kan helpen probleem op te lossen
Extra ondersteuning <ul style="list-style-type: none"> Vorm van ondersteuning <ul style="list-style-type: none"> Individuele ondersteuning in de klas Individuele ondersteuning buiten de klas Groepsondersteuning in de klas Groepsondersteuning buiten de klas Laptop en/of software Ervaringen met ondersteuning
Ervaren effect extra ondersteuning <ul style="list-style-type: none"> Ervaren effecten op leerprestaties Ervaren effecten op sociale participatie
Deel 2: Sociale participatie problemen
Sociale participatie <ul style="list-style-type: none"> Ervaren problemen Gevolgen van problemen Strategie om probleem op te lossen Actor die kan helpen probleem op te lossen
Extra ondersteuning <ul style="list-style-type: none"> Vorm van ondersteuning <ul style="list-style-type: none"> Individuele ondersteuning in de klas Individuele ondersteuning buiten de klas Groepsondersteuning in de klas Groepsondersteuning buiten de klas Ervaringen met ondersteuning
Ervaren effect extra ondersteuning <ul style="list-style-type: none"> Ervaren effecten op sociale participatie Ervaren effecten op leerprestaties

Alle interviews zijn opgenomen op een voicerecorder en vervolgens getranscribeerd. Voor het analyseren van de transcripten is gebruik gemaakt van het programma Atlas.ti (Friese, 2012). De stappen beschreven door Bazeley (2013) zijn gevolgd in het analyseren van de data: exploreren, coderen, conceptualiseren, verfijnen en visualiseren, rapporteren.

Concreet betekent dit dat er allereerst een opzet voor een codeboek is gemaakt waarin de opbouw van het interview is gebruikt als leidraad. Vervolgens zijn 10% van de transcripten gecodeerd om te komen tot een voorlopig codeboek. Dit codeboek bevatte gedetailleerde codes zoals bijvoorbeeld 'boos/frustratie/onzeker' als gevolg van leer- of onderwijsprobleem. Dergelijke gedetailleerde codes zijn vervolgens vervangen door hoofdcodes zoals bijvoorbeeld 'emotionele responsen' als gevolg van leer- of onderwijsprobleem. Indien het nodig was om nieuwe codes aan te brengen, zijn deze

toegevoegd aan het codeboek. Met dit definitieve codeboek is de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid vastgesteld door het berekenen van Cohen's Kappa (Lombard, Snyder-Duch, & Bracken, 2002). Deze maat geeft de mate van overeenstemming aan tussen twee personen in de codering die zij hebben aangebracht. Voor alle drie sectoren (po, vo en mbo) is 10% van de transcripten onafhankelijk gecodeerd door twee personen met het definitieve codeboek. De uitkomsten laten zien dat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van het codeboek voor alle drie sectoren voldoende tot goed is: $\kappa = 0.79$ voor het po, $\kappa = 0.84$ voor het vo, $\kappa = 0.75$ voor het mbo. Alle transcripten zijn vervolgens met dit codeboek gecodeerd.

Over de uitkomsten wordt in principe per onderwijssector gerapporteerd, en ondersteund met frequenties en citaten. Vanwege het verschil in aantal leerlingen tussen sectoren, en het feit dat niet alle vragen zijn beantwoord door alle leerlingen, een vergelijking tussen sectoren moeilijk.

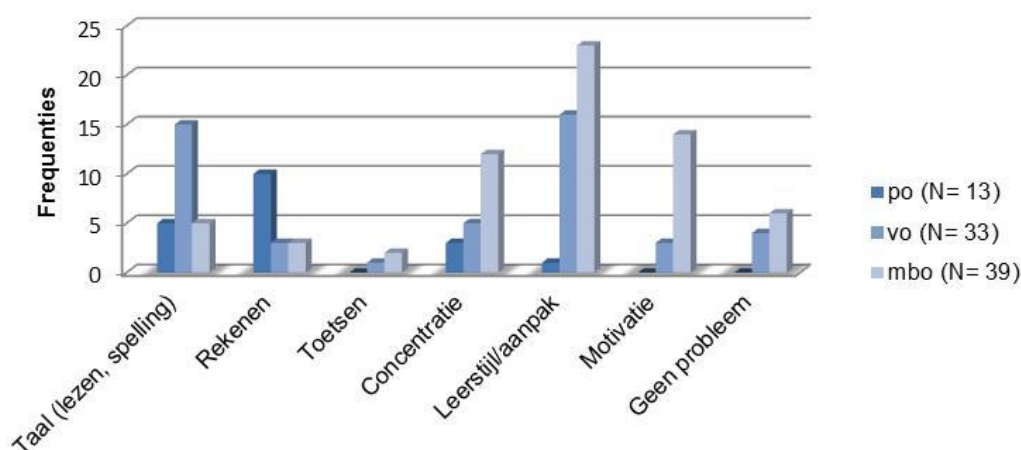
3. Resultaten: Leer- en onderwijsproblemen

In dit hoofdstuk worden de resultaten gerapporteerd van het eerste deel van het interview (leer- en onderwijsproblemen). De antwoorden op het fictieve deel van het interview worden niet gerapporteerd omdat dit vooral een middel is geweest om in gesprek te komen met de leerling. In dit hoofdstuk worden de volgende onderwerpen achtereenvolgens besproken:

- 1) Problemen van leerlingen;
- 2) Extra ondersteuning aan leerlingen;
- 3) Het ervaren effect van de extra ondersteuning.

3.1 Problemen van leerlingen

Aan alle leerlingen is gevraagd of ze wel eens problemen met leren ervaren en waarin dit zichtbaar wordt. De uitkomsten laten zien dat het zowel *leer-* als *onderwijsproblemen* betreft (zie Figuur 3-1), waarbij het bij een leerprobleem gaat om bijv. problemen met een specifiek vak zoals taal, rekenen, en bij een onderwijsprobleem niet per se gebonden is aan een specifiek vak zoals problemen met concentratie en motivatie.

Figuur 3-1 **Overzicht van type leer- en onderwijsprobleem, uitgesplitst naar onderwijssector.**

Leerlingen in het po ervaren vooral problemen met lezen en rekenen (N= 5 en N= 10) , en een enkeling met concentratie (N= 3) . In het vo worden problemen met de taal vaak genoemd (N= 15), naast problemen in de eigen leerstijl/aanpak (N= 16). Problemen in de eigen leerstijl/aanpak (N= 23), concentratie (N= 12) en motivatie (N= 14) spelen vooral bij leerlingen in het mbo.

“Ik weet niet hoe ik moet leren, en daar raak ik wel vaak in de knoei mee. Ik weet niet hoe ik moet beginnen. Ik weet niet waar ik moet beginnen. Ik weet gewoon niet hoe”.
(vrouw, mbo, individuele begeleiding buiten de klas)

De gevolgen van de genoemde problemen met leren zijn voor alle leerlingen voornamelijk emotioneel van aard: 62% van de leerlingen noemt bijvoorbeeld dat het frustraties of irritaties oplevert, dat ze onzeker worden, het niet leuk vinden of boos worden. Bij een enkeling zorgt het probleem er voor dat het werk niet af komt (8%).

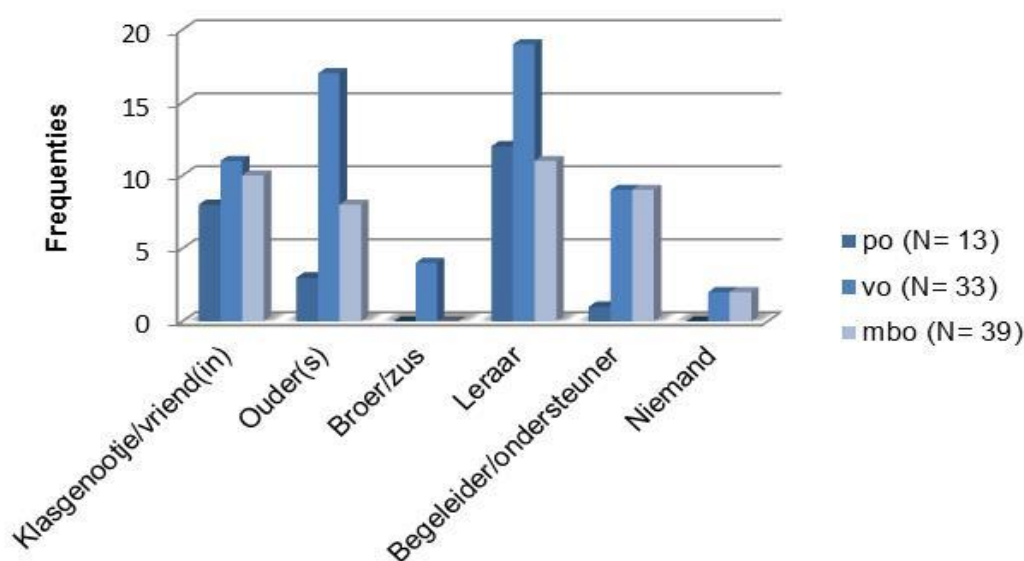
3.2 Wat en wie leerlingen kan helpen

Aan de leerlingen is gevraagd *wat* volgens hen kan helpen bij hun leer- en onderwijsproblemen. De top 3 van strategieën laat zien dat, ongeacht de onderwijssector, het merendeel van de leerlingen aangeeft dat extra instructie van de leraar hen zou helpen. Iets meer dan een kwart van de leerlingen geeft aan dat het hen zou helpen als ze hun eigen leerstijl/aanpak zouden veranderen. Daarnaast wordt in het po en vo aangegeven dat ze baat hebben bij randvoorwaarden, zoals werken in een rustige ruimte. In het mbo staat het ontvangen van individuele hulp/aandacht op de derde plaats (zie Tabel 3-1).

Tabel 3-1 Top 3 van strategieën die leerlingen kunnen helpen bij de ervaren leer- en onderwijsproblemen

	Po (N= 13)	Vo (N= 33)	Mbo (N= 39)
1.	Extra instructie van de leraar (N= 12)	Extra instructie van de leraar (N= 24)	Extra instructie van de leraar (N= 11)
2.	Eigen leerstijl/aanpak veranderen (N= 3)	Eigen leerstijl/aanpak veranderen (N= 10)	Eigen leerstijl/aanpak veranderen (N= 11)
3.	Randvoorwaarden (N= 3)	Randvoorwaarden (N= 4)	Individuele hulp/aandacht (N=5)

Op de vraag *wie* de leerling kan helpen bij de problemen met leren wordt de leraar het vaakst genoemd. In alle drie onderwijssectoren wordt de klasgenoot of vriend(in) ook genoemd als iemand die kan helpen (N= 29). In vergelijking met het po en het mbo, noemen leerlingen in het vo ook vaak ouders die kunnen helpen bij de problemen (N= 17).

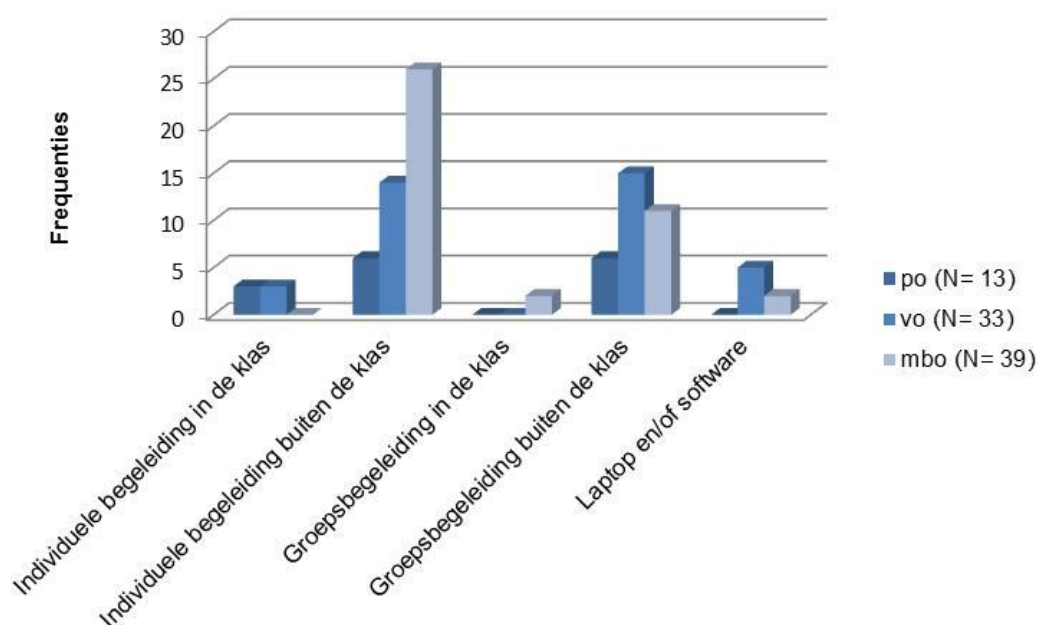

Figuur 3-2 Overzicht van wie de leerling kan helpen bij leer- en onderwijsproblemen, uitgesplitst naar onderwijssector.

3.3 Extra ondersteuning aan leerlingen

3.3.1 Ondersteuningsvormen

Van de vijf ondersteuningsvormen die zijn voorgelegd aan de leerlingen is individuele begeleiding buiten de klas het vaakst genoemd als geboden ondersteuning ($N_{\text{total}}=46$, zie Figuur 3-3). Voor het vo geldt dat de groepsbegeleiding buiten de klas ook vaak genoemd is. Belangrijk om op te merken is dat het hierbij vaak gaat om een combinatie van individuele- en groepsbegeleiding buiten de klas (zie tekstkaders hieronder). Opvallend is dat begeleiding in de klas (zowel individueel als groepsgewijs) weinig door leerlingen wordt genoemd als ondersteuningsvorm in alle drie sectoren. Daarnaast werd tijdens de afname van het interview duidelijk dat leerlingen regelmatig een combinatie van verschillende vormen van ondersteuning kreeg, soms vanuit de school georganiseerd, maar soms ook buiten de school om. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld het gebruik van een laptop en het krijgen van individuele begeleiding vanwege planningsproblemen en gedragsregulatie.

Figuur 3-3 **Overzicht van de ondersteuningsvormen per onderwijssector.**

Extra ondersteuning in het po

“Juf Liesbeth heeft een soort schema. Dan kun je daar zo [in een kamertje] gaan zitten, maar alleen de kinderen die daar op het schemaatje staan. De rest mag er ook gaan zitten, maar alleen de kinderen die op het schema staan krijgen dan extra hulp. En de anderen alleen als ze bijvoorbeeld niks te doen hebben. Ik ga daar 3x per week een uurtje naartoe en dan zitten we in een groepje. Ik zit daar best veel, maar ik werk ook meteen door. In zo’n uurtje als het heel goed gaat, kan ik ook zo vijf taken afkleuren.”

(meisje, groep 6, gedragsproblemen, combinatie van individuele- en groepsondersteuning).

Extra ondersteuning in het vo

Voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben is er de *interne begeleide werkplek (BWP)*. Dit is een plaats waar leerlingen ondersteuning krijgen op zowel sociaal emotioneel als didactisch gebied.

“Ik ga daar elke vrijdag heen. Als er hele belangrijke dingen zijn dan zitten we daar een uur of anderhalf uur. Als er niet zoveel is zitten we er tien of vijf minuten. Er wordt echt wel tijd voor mij genomen. We bespreken de week, wat er gaat gebeuren, of er iets moet veranderen, wat er dan moet veranderen, hoe ik mij voel, hoe ik mij ga voelen en of er nog belangrijke dingen zijn waar ik op tegen kijk.”

(jongen, vmbo, gedragsproblemen en dyslexie, individuele begeleiding in de begeleide werkplek).

Extra ondersteuning in het mbo

Leerlingen met een beperking kunnen gebruik maken van de *studieklas*. Hier krijgen leerlingen begeleiding op basis van de problemen die voortvloeien uit hun beperking.

“Ik ga nu al bijna een half jaar twee keer per week naar de studieklas, een uurtje tot anderhalf uur per keer. Ik vind de hulp goed. Ze leggen het gewoon goed uit, beter dan de meeste andere docenten.”

(jongen, mbo, problemen met leerstijl/aanpak, individuele begeleiding in de

Andere ondersteuningsvormen die genoemd zijn door leerlingen met leer- en onderwijsproblemen:

- Orthopedagogisch didactisch centrum
- Traject op Maat
- Kurzweil software (dyslexie)
- Dyslexiespecialist

3.3.2 Ervaringen van leerlingen met extra ondersteuning

De ervaringen van leerlingen met de extra ondersteuning die ze krijgen zijn doorgaans positief. Leerlingen in alle drie sectoren kunnen bovendien goed aangeven waarom ze de ondersteuning goed vinden. In het po en vo zijn leerlingen vooral positief omdat de ondersteuning ervoor zorgt dat ze een betere leerstijl/aanpak ontwikkelen ($N_{po}= 5$, $N_{vo}= 8$) en ze een beter gevoel over zichzelf krijgen ($N_{po}= 4$, $N_{vo}= 9$).

“Het zorgt er voor dat ik beter in mijn taken word, en dat ik uiteindelijk als ik in groep zeven of acht zit, dat ik het dan wel zonder hulp van de juf kan, denk ik.”

(jongen, groep 6, gedragsproblemen, combinatie van individuele begeleiding- en groepsbegeleiding).

Leerlingen in het mbo schrijven de positieve ervaring vooral toe aan het krijgen van tijd en aandacht van iemand krijgen, in combinatie met het bespreken van problemen (N= 22).

“In mijn geval wordt er echt wel met me meegeacht. Ik heb ook echt wel het idee dat ze mij begrijpen. Is het genoeg de begeleiding? Ja soms voelt het van niet, maar ik denk dat dat meer aan mij ligt. Want ik wil graag hier heel graag doorheen van hoe ik me nu voel snap je?”
(vrouw, mbo, sociaal- emotionele problemen, individuele begeleiding)

Hoewel leerlingen over het algemeen positief zijn, is ook gevraagd aan te geven over welke aspecten van de ondersteuning ze minder tevreden zijn. Daarbij wordt het vaakst genoemd dat de ondersteuning niet altijd aansluit bij hun behoefte (N= 13), en dat het niet altijd goed georganiseerd is. Hierbij valt te denken aan een mismatch tussen de ondersteuning en het probleem van de leerling (bijv. ondersteuning in een studieklass terwijl leerling sociaal-emotionele problemen ervaart), of (groepsgewijze) ondersteuning waar veel andere leerlingen zijn en ze lang moeten wachten op hulp.

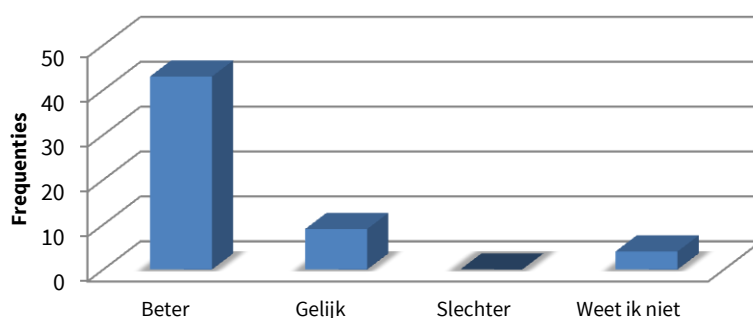
“Ik kan wel naar de studieklass gaan, alleen is het niet perse de optie die ik op dit moment nodig heb denk ik.”

(man, mbo, gedragsproblemen, individuele begeleiding)

3.4 Ervaren effect van de extra ondersteuning

3.4.1 Ervaren effect op leerprestaties

Volgens de overgrote meerderheid van de leerlingen (in alle drie sectoren) heeft de ondersteuning die ze krijgen een positief effect op hun leerprestaties waardoor ze betere cijfers hebben (N= 43) (zie Figuur 3-4). Volgens een aantal leerlingen zijn hun cijfers gelijk gebleven (N= 9), en een paar leerlingen weet niet of de ondersteuning effect heeft. Naast het effect op leerprestaties ervaart de meerderheid van de leerlingen een positief effect op de eigen leerstijl/aanpak (N= 31), krijgen ze een positiever gevoel, bijvoorbeeld meer zelfvertrouwen, zelfbeeld, en/of minder stress (N= 33), en is hun motivatie voor school verbeterd (N= 9).

Figuur 3-4 Ervaren effect van extra ondersteuning op de leerprestaties van leerlingen.

3.4.2 Ervaren effect op sociale participatie

Omdat uit de literatuur bekend is dat ondersteuning (die buiten de klas gegeven wordt) een negatief effect kan hebben op het contact met klasgenoten, en in dit onderzoek bleek dat de ondersteuning vaak niet alleen was gericht op het verbeteren van leer- en onderwijsproblemen, is ook aan leerlingen gevraagd of de ondersteuning effect heeft op hun sociale participatie. Zoals verwacht, geeft de overgrote meerderheid aan dat de ondersteuning hier geen invloed op heeft ($N_{interactie}= 43$, $N_{vriendschap}= 53$). Echter zijn er ook leerlingen die een positief of negatief effect zien op de interacties met anderen (beide $N= 10$). Een voorbeeld van een negatief effect:

“Door de hulp heb ik minder vaak contact met klasgenoten. Dat komt omdat ik minder in de les zit.”

(jongen, vmbo, gedragsproblemen, Traject op Maat).

4. Resultaten: Sociale participatie problemen

In dit hoofdstuk worden de resultaten gerapporteerd van het tweede deel van het interview (problemen in de sociale participatie). De antwoorden op het fictieve deel van het interview worden niet gerapporteerd omdat dit vooral een middel is geweest om in gesprek te komen met de leerling. In dit hoofdstuk worden de volgende onderwerpen achtereenvolgens besproken:

- 1) Problemen van leerlingen;
- 2) Extra ondersteuning aan leerlingen;
- 3) Het ervaren effect van de extra ondersteuning.

4.1 Problemen van leerlingen

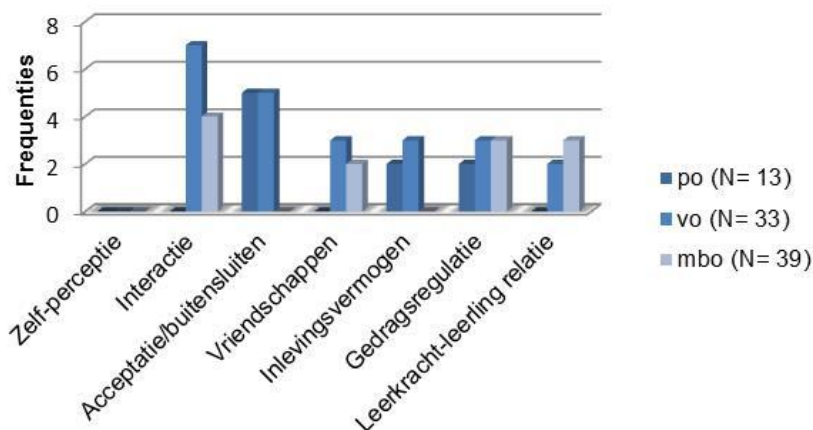
Aan leerlingen is gevraagd of ze problemen ervaren in de sociale participatie³, waarbij het merendeel van de leerlingen aangaf geen problemen te ervaren (N= 52). Zoals verwacht gaven bijna alle leerlingen met dyslexie in het vo aan geen problemen in de sociale participatie te ervaren.

Bij de leerlingen die wel problemen ervaren geven leerlingen in het po aan vooral moeite te hebben met de acceptatie door klasgenoten. In het vo ervaren leerlingen vooral moeilijkheden in de interactie met anderen en met acceptatie door klasgenoten.

“Ik vind het eigenlijk wel jammer dat omgaan met andere leerlingen niet goed lukt, want er zijn zoveel verschillende, bijzondere kinderen hier op school.”
(jongen, groep 8, gedragsproblemen)

Leerlingen in het mbo ervaren niet alleen problemen in de sociale participatie, maar ook problemen in de algemene sociale omgang, zoals gedragsregulatie en de leerkracht-leerlingrelatie (zie Figuur 4-1). Het gevolg van de problemen in sociale omgang zijn vooral emotioneel van aard (N= 15). Leerlingen worden er gefrustreerd, verdrietig en boos van.

³ In navolging op Koster et al. (2009) zijn leerlingen bevraagd naar vier thema's die vallen onder 'sociale participatie': acceptatie door klasgenoten, vriendschappen op school, interacties met klasgenoten, zelf-perceptie.

Figuur 4-1 Type problemen in de sociale participatie die leerlingen ervaren, uitgesplitst naar onderwijssector.

4.2 Wat en wie leerlingen kan helpen

Wat er volgens de leerlingen gedaan kan worden om problemen in sociale participatie te verbeteren is onduidelijk voor ze. Dit blijkt uit het feit dat deze vraag tijdens het interview niet goed beantwoord kon worden door de leerlingen. Een aantal leerlingen geeft aan dat het helpt als ze wat anders gaan doen (N= 8), of kunnen samenwerken met andere klasgenoten (N= 4). Wie de leerling kan helpen wanneer er moeilijkheden in sociale participatie worden ervaren zijn de leraar en klasgenoot/vriend(in) (beide N= 10). Een aantal leerlingen geeft ook hier aan niet te weten wie zou kunnen helpen, en een aantal leerlingen zegt dat niemand ze kan helpen (beide N= 4).

4.3 Extra ondersteuning aan leerlingen

4.3.1 Ondersteuningsvormen

Hoewel er vaak overlap is met de ondersteuning voor leer- en onderwijsproblemen, is geprobeerd ondersteuning die voornamelijk gericht is op problemen in de sociale participatie apart te onderscheiden. Daar waar leerlingen aangeven hier ondersteuning voor te krijgen, betreft het volgens leerlingen vooral individuele ondersteuning buiten de klas (N= 25), groepsbegeleiding buiten de klas (N= 13), of individuele begeleiding in de klas (N= 2). Volgens leerlingen wordt de ondersteuning nauwelijks in de reguliere klas gegeven door de eigen leraar.

Extra ondersteuning in het po

“Ik heb een begeleider waar ik gesprekken mee heb. Dat gaat zeg maar er over ik en autisme. Want ik heb PDD-NOS en dan hebben we een boek en dan gaan we kijken wat geldt dan wel voor mij en wat geldt niet voor mij. En waar kunnen we dan aan werken. De begeleider komt één keer in de twee weken naar school en dan zitten we in een kamertje. “

(jongen, po, groep 8, gedragsproblemen, individuele begeleiding buiten de klas).

Extra ondersteuning in het vo

“Als ik boos op het OPDC kom, dan hebben we even een gesprekje. Hoe vaak komt dat voor? Ik denk wel één keer in de week. Ik vind de hulp wel fijn, omdat het mij weer rustiger maakt en dan hoef ik gewoon even niet in de les te zitten bij al die kinderen.”
(jongen, vmbo, gedragsproblemen, individuele begeleiding buiten de klas).

Extra ondersteuning in het mbo

“Ik krijg video-coaching. Ik kom nog wel eens heel bot uit de hoek. Ik heb emotionele pieken en dalen zeg maar kan heel erg. Ik had nog wel eens dat ik op een bepaalde manier reageerde of dat mijn stem heel hoog werd of heel heel hard. Wat niet de bedoeling was en daarmee stootte ik toch mensen tegen de borst en dat wil ik niet, want dat was niet mijn intentie. Met de video-coaching hebben we gekeken naar wat maakt me dan zo en wat kunnen we eraan doen. Dan gaan ze je een les lang filmen, en daarna gaan zij er punten uittrekken van hé dit is een moment waarop je dat gedrag vertoont en dat gaan we dan met z'n tweeën bekijken en bespreken.”
(vrouw, mbo, gedragsproblemen, individuele begeleiding)

Andere ondersteuningsvormen die genoemd zijn door leerlingen met problemen in de sociale participatie zijn:

- Stilteruimte
- Huiskamer
- Gezinsklas
- Sociale vaardigheidstraining
- Rots & Water training

4.3.2 Ervaringen van leerlingen met extra ondersteuning

Leerlingen die ondersteuning krijgen op het gebied van sociale participatie zijn (in alle drie sectoren) over het algemeen positief over de ondersteuning die geboden wordt (N=40). Leerlingen in het po geven aan dat het hen helpt in een het aanleren van een betere leerstijl/aanpak (N= 4). Leerlingen in het vo en mbo ervaren de ondersteuning als prettig omdat ze tijd en aandacht van iemand krijgen (N= 11) en problemen kunnen bespreken (N= 8). Daarnaast geldt voor alle drie sectoren dat de ondersteuning leerlingen een beter gevoel over zichzelf geeft. Enkele leerlingen hadden minder positieve ervaringen zoals het niet aansluiten van de hulp op de behoefte van de leerling (N= 6), het tijdstip van de ondersteuning (N= 4).

“Het helpt me omdat ik me zekerder voel over mijzelf. En dat ik goed ben voorbereid. Met de stage was ik goed voorbereid op het gesprek. Toen ik er naar toe ging, wist ik wat ik wel of niet moest zeggen. Hierdoor kon ik goed inspelen op de situatie.”
(vrouw, mbo, sociaal-emotionele problemen, individuele begeleiding)

4.3.3 Oordeel van leerlingen over extra ondersteuning

Binnen beide onderdelen van het interview is leerlingen gevraagd aan te geven hoe ze de ondersteuning beoordelen op schaal van 1-10. Ongeacht de ondersteuning die ze ontvangen heeft de overgrote meerderheid positief geantwoord: in 86% van de beoordelingen is er een cijfer >6 gegeven. Het gemiddelde cijfer als beoordeling op de geboden ondersteuning is een 8,1, waarbij leerlingen uit het vo iets hoger beoordelen (Gem.= 8,5), in vergelijking met leerlingen uit het vo en mbo (beide Gem.= 7,9). Een aantal leerlingen geven een (zeer) laag cijfer, wat het gemiddelde sterk naar beneden haalt. Bij deze leerlingen is er met name een mismatch tussen de ondersteuningsbehoefte en de geboden ondersteuning zoals software voor dyslexie waar een leerling geen meerwaarde in zag.

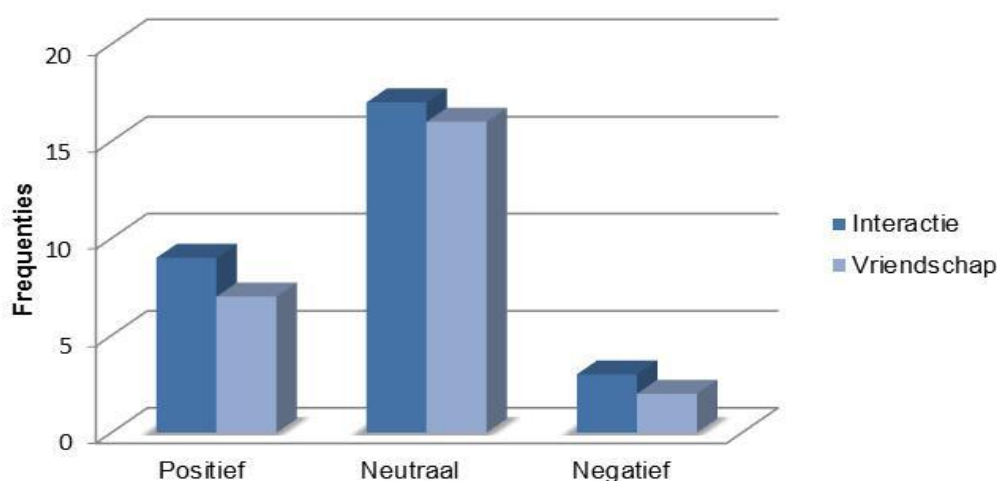
4.4 Ervaren effect van de extra ondersteuning

4.4.1 Ervaren effect op de sociale participatie

De ondersteuning heeft volgens het merendeel van de leerlingen, ongeacht sector, niet direct een effect op de interactie en vriendschappen (zie Figuur 4-2). Een deel van de leerlingen vindt dat dit wel het geval is, en een enkele leerling vindt zelfs dat de ondersteuning een negatief effect heeft.

“Door de gesprekken met mijn coach moet ik mijn afspraak met vrienden afzeggen omdat het soms na schooltijd is.”
(jongen, vmbo, gedragsproblemen, individuele begeleiding)

Naast het ervaren effect op sociale participatie, zorgt de ondersteuning volgens diverse leerlingen ervoor dat de concentratie verbetert (N= 10), het gedrag beter gereguleerd kan worden (N= 9) en de kwaliteit van de sociale contacten verbetert (N= 6).

Figur 4-2 Ervaren effect van de ondersteuning op de sociale participatie van leerlingen.

4.4.2 Ervaren effect op leerprestaties

Hoewel het in principe niet de primaire focus van de ondersteuning is, zijn er ook leerlingen die vinden dat de ondersteuning een positief effect heeft op hun leerprestaties (N= 11). Daarnaast zorgt de ondersteuning er bij sommige leerlingen voor dat hun leerstijl/aanpak beter wordt (N= 10).

“Ik denk dat ik nu ook betere cijfers haal. Dit komt omdat ik me nu beter kan concentreren in de klas.”

(jongen, vmbo, gedragsproblemen, combinatie van individuele- en groepsbegeleiding)

5. Conclusie en discussie

5.1 Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de ervaringen van leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte in het reguliere onderwijs (N= 13_{po}, N= 33_{vo}, N= 39_{mbo}). Er is ingezoomd op de problemen die leerlingen ervaren op het gebied van leren en sociale participatie, extra ondersteuning en de ervaringen hiermee, en het ervaren effect dat de ondersteuning volgens de leerlingen heeft.

5.1.1 Leer- en onderwijsproblemen, extra ondersteuning en de ervaren effecten

Leerlingen in het po, vo en mbo hebben te maken met verschillende problemen die zowel gericht zijn op bepaalde leergebieden (leerproblemen) als op het onderwijs (onderwijsproblemen). Zo hebben leerlingen in het po voornamelijk moeite met rekenen en taal, en leerlingen in het vo met hun eigen leerstijl/aanpak. In het mbo hebben leerlingen hier ook moeite mee, maar ervaren zij daarnaast ook problemen in de motivatie en concentratie. De eigen leraar kan hier volgens leerlingen het beste bij helpen, aldus de leerlingen. Ook kan een klasgenoot of vriend/vriendin helpen bij deze leer- en onderwijsproblemen.

De ondersteuningsvorm die leerlingen het meest wordt geboden is individuele begeleiding buiten de klas, of groepsbegeleiding buiten de klas (eventueel een combinatie van beide). Volgens leerlingen wordt de ondersteuning vooral buiten de eigen klas gegeven, door een andere persoon dan de eigen leraar. De ervaringen van leerlingen met de geboden ondersteuning zijn positief: het helpt leerlingen in het veranderen van hun leerstijl/aanpak, ze krijgen een beter gevoel over zichzelf. In het mbo is daarnaast veelvuldig genoemd dat het krijgen van aandacht van iemand en het kunnen bespreken van problemen maakt dat de ondersteuning positief wordt ervaren. Hoewel leerlingen doorgaans positief zijn over de ondersteuning, zijn er ook leerlingen die aangeven dat de geboden hulp niet altijd aansluit bij hun eigen behoeften.

De ondersteuning heeft volgens leerlingen een positief effect op hun leerprestaties. Naast het effect op leerprestaties ervaart de meerderheid van de leerlingen een positief effect op de eigen leerstijl/aanpak, krijgen ze een positiever gevoel zoals bijvoorbeeld meer zelfvertrouwen, zelfbeeld, en/of minder stress. Hoewel verwacht, worden er nauwelijks positieve effecten van hulp bij leer- en onderwijsproblemen op de sociale participatie genoemd. Een voorbeeld van een – negatief – bijkomend effect is echter wel dat de ondersteuning ertoe leidt dat leerlingen minder contact hebben met klasgenoten.

5.1.2 Problemen in de sociale participatie, extra ondersteuning en de ervaren effecten

Iets minder dan de helft van de leerlingen in dit onderzoek ervaart problemen in de sociale participatie op school, waarbij leerlingen in het po en vo voornamelijk problemen in de acceptatie en interactie ervaren. Leerlingen in het mbo ervaren meer algemene problemen in sociale omgang en gedrag, zoals problemen in gedragsregulatie en de leerkracht-leerlingrelatie. De vraag wat de leerlingen kan helpen bij de problemen in de sociale participatie kon niet door iedere leerling goed beantwoord worden. Een enkele leerling gaf aan dat, in situaties van buitensluiten door klasgenoten, het helpt om wat anders te doen, of samen te werken met klasgenoten. Duidelijk is wel dat leerlingen vinden dat de leraar kan helpen, evenals een klasgenoot of vriend/vriendin.

Ook op dit gebied vindt de ondersteuning aan leerlingen voornamelijk buiten de klas plaats: individueel of groepsgewijs. Leerlingen zijn over het algemeen positief over de ondersteuning. In het po helpt het hen om hun eigen leerstijl/aanpak te veranderen, en in het vo en mbo zijn leerlingen vooral positief omdat ze aandacht krijgen van iemand en problemen besproken kunnen worden.

Of de ondersteuning ook daadwerkelijk effect heeft op de sociale participatie valt te betwijfelen. Leerlingen geven aan dat ze geen effect ervaren op de interactie en vriendschappen, of dat het soms zelfs negatief is. Wel heeft de ondersteuning volgens de leerlingen een positief effect op de concentratie en het gedrag. Ook zorgt de ondersteuning voor een positief effect op leerprestaties en wordt de eigen leerstijl/aanpak er positief door beïnvloedt.

5.2 Discussie

In dit onderzoek zijn leerlingen van het po, vo en mbo aan het woord gelaten over de problemen die zij ervaren in het onderwijs, welke ondersteuning zij krijgen en wat de ervaring met, en het effect van deze ondersteuning volgens hen is. Hieronder worden eerste de belangrijkste uitkomsten wat betreft de leer- en onderwijsproblemen gediscussieerd, en daarna de uitkomsten gericht op de sociale participatie problemen. Duidelijk wordt dat leerlingen in de drie onderwijssectoren andere leer- en onderwijsproblemen met leren ervaren: bij leerlingen in het po en vo zijn het voornamelijk problemen met specifieke leergebieden zoals taal en rekenen, terwijl het bij leerlingen in het mbo voornamelijk gaat om motivatie- en concentratieproblemen. Bij jongere leerlingen is het onderwijs blijkbaar meer gerelateerd aan het leren (zoals de ervaren problemen met rekenen en taal), in combinatie met instructie, en bij oudere leerlingen zijn de problemen meer gericht op zichzelf die tot uiting komen in het onderwijs (zoals motivatieproblemen). Een duidelijk verschil, waar in de ondersteuning rekening mee gehouden dient te worden.

De ondersteuning die geboden wordt aan leerlingen met leer- en onderwijsproblemen vindt vooral buiten de klas plaats. Vaak vindt de ondersteuning individueel of in een groep plaats en wordt dit *niet* door de eigen leraar gegeven, maar door een (intern) begeleider, coach of trainer. Dit terwijl leerlingen aangeven dat de leraar hen zou kunnen helpen met de problemen die ze ervaren. Ondersteuning buiten de klas kan als gevolg hebben dat een leraar niet zelf verantwoordelijk is voor de ondersteuning

aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte. Hierdoor wordt de leraar geen 'eigenaar' van het probleem, wat kan leiden tot een eerdere verwijzing naar het speciaal onderwijs (Hughes, Barker, Kemenoff, & Hart, 1993). Een andere consequentie van ondersteuning buiten de klas is de kans op sociale exclusie van de leerling met extra ondersteuningsbehoefte. Sommige leerlingen in dit onderzoek gaven ook aan dat de ondersteuning hier een negatieve invloed op kan hebben. Immers, als de ondersteuning na schooltijd (of tijdens een les waarbij samengewerkt moet worden) plaatsvindt wordt daarmee de mogelijkheid voor sociale contacten beperkt. Belangrijk is dat het tijdstip van de ondersteuning wordt besproken met de leerling zodat een dergelijke negatieve invloed zo beperkt mogelijk kan blijven.

Dit onderzoek heeft laten zien dat de leerlingen – over het algemeen – erg positief zijn over de ondersteuning. Opmerkelijk is de reden waarom leerlingen de ondersteuning positief ervaren: ze krijgen tijd en aandacht van iemand, in combinatie met de mogelijkheid om problemen te bespreken. In het po is dit minder nadrukkelijk gezegd, maar was dezelfde strekking bij leerlingen merkbaar (“ik vind het fijn dat ik gelijk zo snel geholpen kan worden”). Gezien en gehoord worden is een belangrijke behoefte van de mens (Maslow, 1943), zo ook voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte. Dit betekent dat groepsondersteuning waarbij een 'one size fits all' aanpak wordt gehanteerd onvoldoende zou kunnen aansluiten bij de behoeften van leerlingen. Ook dit werd duidelijk in de interviews: daar waar een leerling gebruik kon maken van de 'standaard' ondersteuning sloot dit minder goed aan bij de behoefte van de leerling. Indien scholen vormen van groepsondersteuning aanbieden is het van belang dat daarbinnen voldoende individuele tijd en aandacht aan de leerling gegeven wordt.

Naast de positieve ervaringen van leerlingen met leer- en onderwijsproblemen met de ondersteuning heeft de ondersteuning volgens de leerlingen ook een positief effect op hun leerprestaties. In sommige situaties werd het duidelijk dat dit toe te schrijven is aan een verandering in eigen leerstijl/aanpak, in andere situaties doordat de leerling (met dyslexie) van een specifieke faciliteit (zoals een laptop) gebruik kon maken. Een belangrijke kanttekening die hierbij geplaatst moet worden is dat het uitgevoerde onderzoek (wat kwalitatief van aard was) geen empirisch bewijs heeft opgeleverd dat aantoonde dat de cijfers inderdaad zijn verbeterd na de inzet van de desbetreffende ondersteuning. Het gaat hier om de ervaren effecten van leerlingen, wat niet wegneemt dat het een positieve bevinding is dat leerlingen die effecten noemen.

Wat betreft de sociale participatie van leerlingen was het de verwachting dat een deel van de leerlingen hier problemen in zou ervaren. De uitkomsten hebben dit inderdaad laten zien en komen overeen met ander onderzoek. Juist bij leerlingen met sociaal- emotionele problemen en gedragsproblemen is het bekend dat zij hier vaker moeilijkheden in ervaren dan leeftijdsgenoten (Adderley et al. 2015; Chamberlain, Kasari, & Rotheram-Fuller 2007). Leerlingen in het po, vo en mbo ervaren echter wel verschillende problemen: in het po spelen problemen in de acceptatie vaker een rol, terwijl in het vo het vaker gaat om problemen in de interactie, en in het mbo vaker om algemene problemen in de sociale omgang.

Hoewel leerlingen ook hier – in het algemeen – positief zijn over de ondersteuning, is het onduidelijk of de ondersteuning zich daadwerkelijk richt op het verbeteren van de problemen in de sociale participatie in de klas. Het is de verwachting dat er binnen de individuele begeleiding (buiten de klas) mogelijk aandacht voor is, maar dat deze vorm

van ondersteuning zich voornamelijk op de leerling richt, en niet op de omgeving van de leerling. Daar komt bij dat daar waar er ondersteuning wordt gegeven, dit voornamelijk buiten de klas plaatsvindt. Leerlingen in dit onderzoek gaven aan dat de 'eigen' leraar hier niet of nauwelijks bij betrokken was, terwijl bekend is dat de leraar en klasgenoten een belangrijke rol spelen bij problemen in de sociale participatie (waaronder buitensluiten en pesten) (zie Oldenburg, 2017). Dat leraren een beperkt handelingsrepertoire hebben bij moeilijkheden van leerlingen in de sociale participatie, is recentelijk vastgesteld in onderzoek van De Leeuw, De Boer, Bijstra en Minnaert (2017). Zij stellen vast dat het onduidelijk is wat er in de onderwijspraktijk gedaan wordt om dergelijke problemen van leerlingen te verbeteren. Het verdient de aanbeveling om in de toekomst meer zicht te krijgen op de ondersteuning die gericht is op dergelijke problemen bij leerlingen en het effect ervan.

Tot slot plaatsen we nog een aantal kritische kanttekeningen bij en naar aanleiding van het onderzoek. Ten eerste vond de selectie van de leerlingen plaats op basis van het opgestelde ontwikkelingsperspectief (opp) en bijlage bij de onderwijsovereenkomst (ook). Het werd duidelijk dat de inhoud en kwaliteit van de opp's erg variëren, en ze bovendien vaak weinig informatie bevatte over de geboden ondersteuning en de aansluiting ervan op de problemen van de leerling. Bovendien was er bij een grote groep leerlingen niet alleen sprake van een leer- en onderwijsprobleem (zoals dyslexie), maar vaak een combinatie van verschillende problemen: onderwijsprobleem (motivatie/leerstijl) en sociaal-emotionele problemen of gedragsproblemen. Het is mogelijk dat de combinatie van problemen er voor zorgt dat leerlingen verschillende vormen van ondersteuning aangeboden krijgen. Hierdoor kan het zijn dat niet alle leerlingen (volledig) aan de criteria voldeden. Ook zorgde de combinatie van ondersteuningsvormen er voor dat deze moeilijk uit elkaar te halen waren, en het in het interview niet altijd duidelijk was waar de leerling het precies over had.

Ten tweede valt op te merken dat het interview enerzijds goed aansloot op de doelgroep, bijvoorbeeld door het gebruik van de tekeningen. Anderzijds zorgde het interview er ook voor dat de focus van het onderzoek vaststond, namelijk gericht op leerproblemen en sociale participatie problemen. De leerlingen die meededen aan het onderzoek hadden niet allemaal te maken met deze problematiek, bijvoorbeeld omdat er bij hun vooral sprake was een onderwijsprobleem (motivatie en aanpak) waarbij er geen ondersteuning gericht op de sociale participatie werd gegeven. Dit heeft ertoe geleid dat het interview niet altijd goed aansloot bij de problematiek en ondersteuning van de leerlingen.

In dit onderzoek zijn leerlingen met extra ondersteuningsbehoefte aan het woord gelaten over hun ervaringen met de ondersteuning. Hoewel leerlingen een belangrijke informant zijn als het gaat om het evalueren van de impact van passend onderwijs, zijn er ook vele andere betrokken partijen betrokken bij de ondersteuning aan leerlingen. Denk bijvoorbeeld aan de leraar en ouders. Om na te gaan of de ondersteuning aansluit op de behoefte van alle betrokkenen is het van belang deze verschillende perspectieven te belichten. Binnen het evaluatieprogramma Passend Onderwijs is hier in verschillende onderzoeken aandacht voor (zie Monitor Oudertevredenheid, het School-Klas-Leerling onderzoek, en De bomen en het bos, www.evaluatiepassendonderwijs.nl).

6. Literatuurlijst

- Adderley, R.J., Hope, M.A., Hughes, G.C., Jones, L., Messiou, K. and Shaw, P.A. (2015). Exploring Inclusive Practices in Primary Schools: Focusing on Children's Voices. *European Journal of Special Needs Education*, 30(1), 106-121.
- Chamberlain, B., Kasari, C., & Rotheram-Fuller, E. (2007). Involvement or isolation? The social networks of children with autism in regular classrooms. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37, 230-242.
- De Boer, A. & Pijl, S. J. (2016) The acceptance and rejection of peers with ADHD and ASD in general secondary education. *The Journal of Educational Research*, 109(3), 325-332.
- De Boer, A., Pijl, S. J., Post, W., & Minnaert, A. (2013). Peer acceptance and friendships of students with disabilities in general education: The role of child, peer, and classroom variables. *Social Development*, 22(4), 831-844.
- De Leeuw, R.R., De Boer, A.A., Bijstra, J., Minnaert, A.E.M.G. (2017). Teacher strategies to support the social participation of students with SEBD in the regular classroom, *European Journal of Special Needs Education*, DOI: 10.1080/08856257.2017.1334433.
- Friese, S. (2012). *ATLAS.ti 7 User Manual*. Berlin: ATLAS.Ti Scientific Software Development GmbH.
- Guralnick, M. J., Neville, B., Hammond, M. A., & Connor, R. T. (2007). The friendships of young children with developmental delays: A longitudinal analysis. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 28(1), 64-79.
- Hughes, J.N., Barker, D., Kemenoff, S., & Hart, M. (1993). Problem ownership, causal attributions, and self-efficacy as predictors of teachers' referral decisions. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 4(4), 369-384.
- Inspectie van het onderwijs (2017). *De staat van de leerling. Onderzoek door leerlingen over het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jansen, D. (2017). *ADHD and ASD in higher education: selecting and implementing effective reasonable accommodations*. Leuven: KU Leuven, Faculty of psychology and educational sciences.
- Koster, M., Nakken, H., Pijl, S. J., & Houten, E. van. (2009). Being part of the peer group: A literature study focussing on the social dimension of inclusion in education. *International Journal of Inclusive Education*, 13, 117-140.
- Koster, M., Pijl, S. J., Nakken, H., & Houten, E. van. (2010). Social participation of students with special needs in regular primary education in the Netherlands. *International Journal Of Disability, Development And Education*, 57(1), 59-75.
- Lombard, M., Snyder-Duch, J. and Bracken, C.C. (2002). Content Analysis in Mass Communication: Assessment and Reporting of Intercoder Reliability. *Human Communication Research*, 28(4), 587-604.
- Maslow, A.H. (1943). A Theory of Human Motivation, *Psychological Review* 50(4), 370-396.
- Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO, 2014). *Programmering Evaluatie Passend Onderwijs: lange termijn programmering 2015-2020*.
- Oldenburg, B. (2017). *Bullying in schools: the role of teachers and classmates*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Pijl, S. J., Frostad, P., & Flem, A. (2008). The social position of pupils with special needs in regular schools. *Scandinavian Journal Of Educational Research*, 52(4), 387-405.

- Smeets, E., De Boer, A., Van Loon-Dijkers, A.L.C., Rossen, L., & Ledoux, G. (2016). *Passend onderwijs op school en in de klas. Eerste meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen.
- Verenigde Naties (1989). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Voorburg: Unicef Nederland.
- Vreeburg-Van der Laan, E.J.M., & Wiersma, M.H. (2015). *Werkt passend onderwijs? Stand van zaken een jaar na dato*. Den Haag: De Kinderombudsman.
- Verenigde Naties (1989). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Voorburg: Unicef Nederland.
- Vreeburg-Van der Laan, E.J.M., & Wiersma, M.H. (2015). *Werkt passend onderwijs? Stand van zaken een jaar na dato*. Den Haag: De Kinderombudsman.
- Wendelborg, C., & Tøssebro, J. (2011). Educational arrangements and social participation with peers amongst children with disabilities in regular schools. *International Journal of Inclusive Education*, 15, 497–512.
- Wolters, N., Knoors, H., Verhoeven, L., & Cillessen, T. (2012). *Sociale participatie van dove jongeren op school. Onderzoek naar acceptatie en populariteit van dove en slechthorende leerlingen in de leeftijd van 11 tot 14 jaar*. Nijmegen: Radboud Universiteit; Behavioural Science Institute.

**rijksuniversiteit
groningen**

faculteit gedrags- en
maatschappijwetenschappen

orthopedagogiek